

Основні теоретичні засади економічного аналізу додаткової вартості

У статті досліджено питання, пов'язані з розвитком теорії і практики економічного аналізу. Проведено порівняння економічного, бухгалтерського та фінансового концептуальних підходів відносно додаткової вартості. Сформульовано стратегічні пріоритети застосування концепції «економічно вигідної додаткової вартості»

економічний аналіз, додаткова вартість, економічний підхід, бухгалтерський підхід, фінансовий підхід.

Подальше зростання значення ринкових важелів в управлінні економікою України в цілому, а також окремих підприємств передбачає необхідність постійного залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. В Україні обсяги інвестування поки що є недостатніми для широкомасштабної структурної перебудови економіки.

Причинами такого становища є, серед інших, недосконалість законодавства України в цій сфері, значні інвестиційні ризики за даними рейтингових агентств (хоча агентство Fitch на початку 2005 року підвищило рейтинг України з B+ до BB-), низька інвестиційна привабливість господарюючих суб'єктів. Подолання негативних тенденцій, пов'язаних з недостатнім рівнем інвестиційної привабливості, можливе шляхом:

- збільшення капіталів господарюючих суб'єктів в Україні;
- зростання рівня прибутковості на 1 грн. інвестованого капіталу;
- залучення висококваліфікованих фахівців з фінансів, економіки, бухгалтерського обліку та економічного аналізу;
- забезпечення прозорості інвестиційних процесів в Україні;
- застосування зрозумілої та адаптованої до вимог вітчизняних та іноземних інвесторів обліково-аналітичної інформації;
- збільшення числа підприємств з високою часткою додаткової вартості у виробництві.

З наведеного переліку одним з найважливіших ми вважаємо забезпечення збільшення питомої ваги додаткової вартості суб'єктами господарювання в Україні. Однак, якщо в політичній економії додаткова вартість розглядається досить детально, то в економічному аналізі цьому питанню приділяється уваги недостатньо з огляду на стратегічні потреби суб'єктів управління на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Вивченню питань і проблем, пов'язаних з методикою економічного аналізу додаткової вартості, присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених – економістів Є.В.Брігхема, О.М.Вакульчик, Жака Рішара, П.Т.Саблука, Л.М.Шик та інших. Однак недостатньо дослідженими залишаються теоретичні засади економічного аналізу додаткової вартості в умовах трансформації економіки України до ринкової.

Виходячи з викладеного вище, у статті поставлені і вирішуються такі завдання:

- виокремити та дослідити економічний, бухгалтерський та фінансовий підходи до трактування сутності додаткової вартості вітчизняними та зарубіжними економістами;

- охарактеризувати концепцію „економічно вигідної додаткової вартості” та сформулювати стратегічні пріоритети застосування цієї концепції.

У науковій думці виокремлюються три підходи до трактування сутності додаткової вартості – економічний, бухгалтерський та фінансовий.

Відповідно до економічного підходу додаткова вартість – це соціально-економічна форма додаткового продукту в умовах розвинутих товарно-грошових відносин. Виробництво додаткової вартості здійснюється завдяки здатності найманого працівника створювати своєю працею більшу вартість, ніж вартість його робочої сили. Відношення додаткової вартості (m) до змінного капіталу (v) виражає ступінь експлуатації найманих працівників за капіталізму [1, с.357]. Основні характеристики додаткової вартості наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 - Основні характеристики додаткової вартості за економічним підходом

<i>Джерела додаткової вартості</i>	<i>Форми додаткової вартості</i>	<i>Напрямки використання</i>
Праця найманих працівників Підприємницька діяльність капіталістів Підприємницька діяльність вищих менеджерів Праця управлінського, державного апарату, зайнятого регулюванням економіки	Підприємницький дохід Торговельний прибуток Відсоток Дивіденд Установчий прибуток Середній прибуток	Дивіденди власникам акцій Податки державі % банків за надання кредитів

Виокремлюються різні форми додаткової вартості:

- а) абсолютна;
- б) відносна;
- в) надлишкова.

Розмір і динаміка абсолютної додаткової вартості залежить від персоналу господарюючих суб'єктів – від їх продуктивності праці та тривалості робочого дня. Створення надлишкової додаткової вартості також залежить від продуктивності праці окремих працівників. Розмір її буде зростати і динаміка буде позитивною за умови перевищення рівня і темпів росту індивідуальної продуктивності праці над суспільною (середньогалузевою). Відносна додаткова вартість збільшується за умови зростання продуктивності суспільної праці, уречевленої у використанні більш технічно досконалої техніки.

Останнім часом досить часто вчені-економісти зосереджують свою увагу на категорії “додаткова вартість” з метою удосконалення теоретичних та практичних підходів стосовно закону вартості та його проявів (властивостей). Поступовий перехід до ринкових відносин в економіці України став передумовою появи та зростання капіталів господарюючих суб'єктів, які витрачаються на придбання та обслуговування засобів виробництва та робочої сили з метою отримання додаткової вартості. У структурі вартості товару додаткова вартість є складовою новоствореної вартості (1):

$$W = C + V + m, \quad (1)$$

де C – постійний капітал;
 V – змінний капітал;
 W – вартість товару;
 m – додаткова вартість.

В умовах капіталістичного товарного виробництва додаткова вартість, з урахуванням співвідношення між попитом і пропозицією, трансформується відповідно до формули (2):

$$Цв = C + V + p, \quad (2)$$

де $Цв$ – ціна виробництва;
 P – прибуток.

Як вважають С.В.Мочерний, С.А.Єрохін, Л.О.Каніщенко, І.М.Синишин, О.А.Устенко, “прибуток – це насамперед перетворена форма додаткового продукту і додаткової вартості. Термін “перетворена форма” означає, що прибуток приховує справжнє джерело свого виникнення і створює враження, що участь у його появі брали не лише працівники, а й засоби виробництва”[2, с.221].

Згідно з основним економічним законом капіталізму головною метою формування та використання капіталу є виробництво додаткової вартості. Вона, у свою чергу, є джерелом розширеного відтворення. На її розміри і динаміку впливає багато чинників, основними з яких є :

- сума капіталу господарюючого суб’єкта;
- норма додаткової вартості;
- структура розподілу додаткової вартості на дохід і капітал (коефіцієнт капіталізації додаткової вартості);
- динаміка додаткової вартості.

У формулюванні відомого американського фахівця в галузі економіки державного сектора Джозефа Е. Стігліца додаткова вартість – це різниця між вартістю випущеної продукції та вартістю придбаної сировини. Додаткова вартість державної продукції дорівнює сумі заробітної платні та відсотка, тоді як додаткова вартість приватного підприємства дорівнює сумі зарплати, відсоткових виплат і прибутків [3, с.55].

Трактування доходу, запропоноване проф. М.С.Пушкарем, також базується на елементах додаткової вартості. Він вважає, що “доход – це потік грошових та інших надходжень за одиницю часу, який складається з таких пофакторних елементів, як прибуток, заробітна плата, процент і рента”[4, с.389]. З цього переліку елементів доходу, наведеного вченим, кожний, у свою чергу, є складовою додаткової вартості за економічним підходом.

Важливим для розуміння сутності додаткової вартості та її подальшого аналізу є бухгалтерське трактування. За формулюванням відомого французького вченого-аналітика Жака Рішара додаткова вартість – це різниця між обсягом виробництва та проміжним споживанням, необхідним для його виробництва [5, с.236]. Деталізуючи це визначення, Жак Рішар відмічає, що додаткова вартість – це результат складання величини валового виробництва та комерційної маржі за вирахуванням суми споживання зі сторони, тобто споживання сировини, матеріалів та інших зовнішніх закупівель і витрат. Вона свідчить про ефективність підприємства. Комерційна маржа (доход) представляє різницю між сумою реалізації товарів і ціною закупівель проданих товарів. Вона має місце лише в комерційній діяльності підприємства (покупка з метою перепродажу без переробки) [5, с.64]. Під проміжним споживанням сировини, матеріалів та інших матеріальних цінностей, необхідних для виробництва додаткової вартості, розуміються витрати господарюючого суб’єкта.

Розшифровуючи зміст фінансової додаткової вартості, Жак Рішар [5, с.237] відмічає, що перехід від бухгалтерської додаткової вартості до фінансової здійснюється через облік виплат за оренду основних засобів для того, щоб визначити витрати, якщо б ці основні засоби були б придбані. Також необхідно вирахувати з зовнішніх витрат витрати на проміжний персонал для того, щоб включити їх у витрати на персонал (у широкому розумінні).

Отже, фінансову додаткову вартість він пропонує розраховувати за формулою (3):

$$\Phi ДВ = БДВ + ОВ + ВТП, \quad (3)$$

де $\Phi ДВ$ – фінансова додаткова вартість

$БДВ$ – бухгалтерська додаткова вартість

$ОВ$ – орендні виплати

$ВТП$ – витрати на тимчасовий персонал.

Для цієї методики розрахунку необхідно забезпечити оцінку запасів продукції на складі за цінами реалізації. Виконання цього застереження пов'язане з певними труднощами у зв'язку з тим, що облік виготовленої продукції, як правило, здійснюється за її собівартістю. Тому забезпечення коректності цієї методики пов'язане з додатковими (іноді - значними) обсягами роботи бухгалтера. Ми вважаємо, що в Україні у процесі аналізу доцільно користуватись бухгалтерською інтерпретацією додаткової вартості господарюючого суб'єкта, і визначати її за даними форми 2 „Звіт про фінансові результати”.

Взаємозв'язок теорії корисності та закону вартості стосовно додаткової вартості проявився у концепції “економічно вигідної додаткової вартості” (ЕВДВ). Ця концепція отримує все більше прихильників у середовищі американських менеджерів та інвесторів. Як відмічає Є.Ф.Бріггем, “такі велетні, що досягли великих успіхів, як “Coca - Cola”, “AT&T”, “Quacker Oats”, “Briggs & Steaffon” та “CSX” керуються ідеєю ЕВДВ і приписують її використанню багато своїх успіхів. Крім того, “AT&T” робить ЕВДВ головним інструментом оцінки діяльності керівництва по виконанню своїх функціональних обов'язків, і, отже, виплат їх бонусів(винагород)”[6, с.122].

Економічно вигідна додаткова вартість визначається за формулою (4):

$$ЕВДВ = Д + П - В, \quad (4)$$

де $Д$ – поточний дохід (дохід, визнаний за звітний період);

$П$ – утримані податки;

$В$ – річні витрати по всьому капіталу (власному та запозиченому).

Пріоритетами застосування концепції економічно вигідної додаткової вартості є:

- можливість визначення і застосування як на рівні філій, дочірніх підприємств, так і на рівні підприємств(холдингів) в цілому;
- тісний зв'язок з цінами акцій;
- ефективність використання для визначення рівня заробітної плати управлінського персоналу;
- забезпечення власників (акціонерів), інвесторів, менеджерів господарюючих суб'єктів суттєвою доречною інформацією стосовно реального стану справ;
- відносна простота розрахунку для внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін за даними фінансової звітності.

Ще однією перевагою показника економічно вигідної додаткової вартості для аналізу є те, що він знаходиться у тісній залежності з ціною акцій. Компанія “AT&T” встановила чітке співвідношення між величиною ЕВДВ та ціною її акцій. Аналітики з цінних паперів виявили, що ціни акцій значно сильніше пов'язані з курсом ЕВДВ, ніж інші фактори – такі, як дохід на акцію, поточний прибуток або дохід на власний (акціонерний) капітал [6, с.124].

На наш погляд, в Україні в системі фінансового менеджменту господарюючих суб'єктів доцільно передбачити принципово новий напрямок управління – управління додатковою вартістю за концепцією економічно вигідної додаткової вартості з відповідним аналітичним забезпеченням.

Отже, зростання ролі додаткової вартості продукції, робіт, послуг обумовлює необхідність подальшого вдосконалення та адаптації бухгалтерського підходу до ідентифікації цієї категорії для потреб економіки України.

Список літератури

1. Економічна енциклопедія:Т.1/Редкол. С.В.Мочерний (відп. ред.)та ін. – К.: Видавничий центр “Академія” 2000 – 864с.
2. Основи економічної теорії/ За ред. С.В.Мочерного. – К.:Видавничий центр Академія”,1998. – 464с.
3. Стігліц, Джозеф Е. Економіка державного сектора/Пер. з англ.. А.Олійник, Р.Скільський. – К.: Основи,1998. – 854с.
4. Пушкар М.С. Фінансовий облік: Підручник. – Тернопіль: Карт-бланш,2002.- 628с.
5. Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия /Пер. с франц. Под ред. Л.П.Белых. – М.:Аудит,ЮНИТИ,1997. – 357с.
6. Брігхем Євхен. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ.. – Київ:Молодь,1997. – 1000с.

В статье исследуются вопросы, связанные с развитием теории и практики экономического анализа. Проведено сравнение экономического, бухгалтерского и финансового концептуальных подходов относительно добавленной стоимости. Предложены направления совершенствования методологии экономического анализа добавленной стоимости.

In the article the questions, dedicated to the development of a theory and practice of economic analysis are researched a comparison of the economic, accountant' and financial concepts about value added was marking. The branches of development of the methodology of economic analysis of value added are proposed.